

Ema Višić-Ljubić

***Cingulum* kopče iz Salone**

Ema Višić-Ljubić
HR, 21000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko-Frankopanska 25
ema.visic-ljubic@armus.hr

UDK: 904:739(497.5 Solin)“00”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 9. 6. 2006.
Prihvaćeno: 13. 6. 2006.

U radu je obrađeno pet *cingulum* kopči iz Salone koje se čuvaju u splitskom Arheološkom muzeju i izložene su u novom muzejskom postavu. One su dio staroga fonda, u koji su dospjele otkupom bez točnih podataka o okolnostima nalaza. Ta činjenica otežava precizniju dataciju, te se ona izvodi na temelju tipološke analize i usporedbe sa sličnim kopčama vojničkog opasača, kakve su nosili rimski vojnici tijekom 1. st. na cijelom prostoru Carstva.

Nalazi kopči vojničkog opasača u Saloni, središtu provincije Dalmacije, potiču na razmišljanje o njihovim nosiocima, razlozima zbog kojih se ti elementi vojne opreme nalaze u civilnom kontekstu te radionicama u kojima su proizvedene.

Ključne riječi: Salone, cingulum, cingulum kopča, punciranje, nijelo, radionice, veterani

Cingulum je katkada bio raskošno opremljen. Osim ukrašenih okova dekorativnosti opasača svojim su oblikom i ukrasom pridonosile i *cingulum* kopče. Najuobičajeniji tip kopče kojom se zakopčavao vojnički opasač je kopča D-oblika,¹⁵ sa širokim polukružnim lukom uvijenih krajeva i prečkom koja je također mogla imati spiraloidne završetke. Prečka se nalazi na bazi kopče i prati dužinu luka, a na suprotnoj strani su dva valjkasta članka šarnira kroz koje je prolazila žičana osovina, preko koje je kopča bila povezana s člancima pripadajućeg okova. Po sredini gdje je bio trn, prečka je bila uleknuta ili prekinuta. Trn kopče pretežito je oblikovan poput ljljanova cvijeta, a u rjeđim slučajevima bio je jednostavanog, izduženog kopljastog oblika.¹⁶ Ovaj tip kopče se zbog svojega oblika u literaturi naziva i pelta oblikovanom *cingulum* kopčom.¹⁷ Kao i okovi, kopče su uglavnom izrađivane od bakrenih slitina bronce ili mjedi, tehnikom lijevanja i kovanja. Često su bile pokositrene¹⁸ ili posrebrene, a mogle su biti ukrašavane iskucavanjem, urezivanjem, punciranjem te ulaganjem nijela varirajući razne biljne i geometrijske motive. Ima i luksuznijih primjeraka rađenih u srebru i raskošno dekoriranih, kao što su kopče pronađene u Tekiji¹⁹ i Herkulaneumu.²⁰

Iz Salone, glavnoga grada rimske provincije Dalmacije, potječe pet kopči koje tipološki pripadaju kopčama s vojničkog opasača 1. st. posl. Kr. Međutim, kopče iz Salone se međusobno razlikuju bilo načinom izradbe, bilo načinom ukrašavanja te svaka predstavlja određenu inačicu *cingulum* kopči D-oblika. U fundus Muzeja dospjele su otkupom bez točnih podataka o okolnostima nalaza. Stoga ne raspoložemo popratnim podacima koji bi mogli pomoći pri točnijoj dataciji predmeta, te kronološki okvir postavljamo na temelju tipološke analize i u odnosu na analogne primjerke koji potječu sa šireg prostora Carstva.

Kopča iz Salone izrađena od brončanog lima i ukrašena srebrenom prevlakom (kat. br. 1, sl. 1) svojim oblikom odgovara kopčama koje se u literaturi pojavljuju pod nazivom *Krempenschnalle*²¹ - kopča s istaknutim obrubom. Nutarnji rub luka okvira naglašeno je izdignut i završava spiralno uvijenim krajevima. Vanjski dio luka

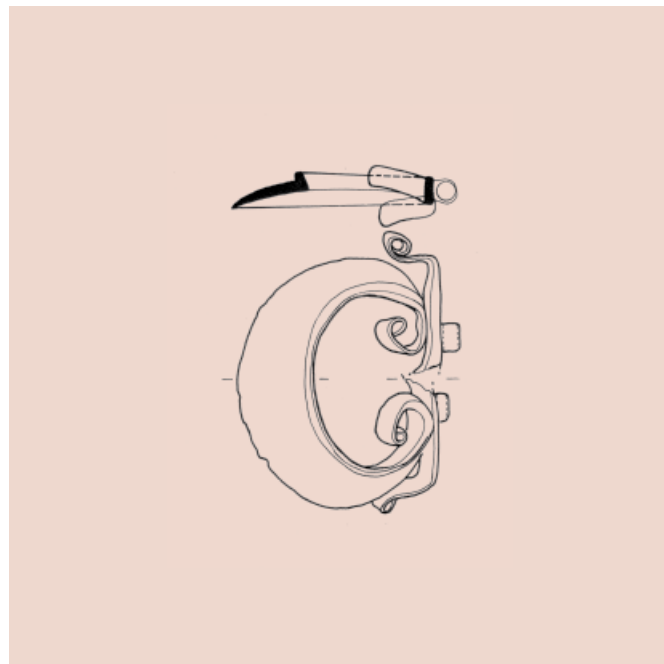
Vojnički opasač, *cingulum militare*,¹ bio je neodvojivi dio opreme i vrijedno vlasništvo rimskoga vojnika.² Sastojao se od širega, uglavnom kožnog remena, čiji krajevi se zakopčavaju čvrstom kopčom koja je šarnirom povezana s pripadajućim okovom. Pojas je gotovo uvijek ukrašen i učvršćen metalnim pravokutnim okovima čija širina je odgovarala visini opasača. Na opasaču su se nalazili i okovi u obliku žabice na kojima su bili obješeni mač i bodež.³ S prednje strane *cinguluma* visjela je tzv. pregača, koja se sastojala od kožnih vrpca ili od jednog kvadratnog komada kože prekrivenog pravokutnim, kvadratnim ili okruglim metalnim okovima, a završavala je privjescima različita oblika.

Opasač se nosio preko oklopa,⁴ ali i preko same tunike.⁵ Osnovna funkcija vojničkog opasača bila je nošenje oružja te prikupljanje i stezanje oklopa oko struka, kako bi se njegova težina preraspodijelila na bokove.⁶ Pripisivala mu se i zaštitna⁷ funkcija zbog pregače koja je prekrivala donji dio tijela. Njezina uloga, međutim, bila je više dekorativna. Važnost joj se pridaje i zbog psihološkog učinka koji je stvarala bučnim zveckanjem privjesaka dok su rimski vojnici stupali u maršu.⁸ Brojnim metalnim ukrasima koji su zajedno s onima na *cingulumu* davali blještav i efektan izgled uniformi, bila je i statusni simbol.⁹

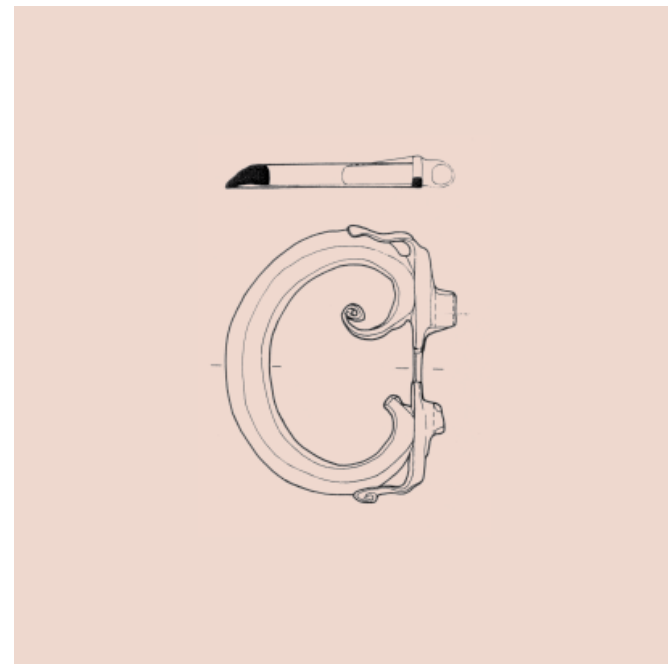
Važne podatke o načinu nošenja pojasa tijekom 1. i poč. 2. st. pružaju nam sačuvani prikazi na kamenim spomenicima. U kasno republikansko vrijeme nosio se jedan pojas,¹⁰ dok se u Augustovo doba počinju nositi i dva opasača.¹¹ Dvojni opasači mogli su biti postavljeni križno, a u rjeđim slučajevima i paralelno.¹² Na jednome je nošen bodež (*pugio*), a na drugome mač (*gladius*). Poslije je postalo uobičajeno da se i bodež i mač nose na jednom širem pojasu. Možda je do toga došlo pojavom obručasta oklopa (*lorica segmentata*), preko kojeg je bilo nepraktično nositi dvostruke pojaseve.¹³ Od sredine 1. st. pojavljuje se tanki kožni remen prebačen preko ramena, koji je služio za nošenje gladija.¹⁴

-
- [[] U literarnim izvorima 1. i 2. st. pojavljuju se dva naziva koja se odnose na vojnički opasač, a to su *cingulum* i *balteus* (ili *balteum*). U stručnoj se literaturi, međutim, uvriježio termin *cingulum*. Vidi u: Grew, Griffiths 1991, str. 81, 82, bilj. 1; Bishop, Coulston 2006, str. 106; Lindenschmit 1882, str. 8. bilj. 4.
  - [[] J. A. W. Nicolay 2002, str. 65; Grew, Griffiths 1991, str. 53; Feguère 2002, str. 175.
  - [[] Bishop, Coulston 2006, str. 106, 107.
  - [[] Košćević 1991, str. 94.
  - [[] Na brojnim kamenim spomenicima nalazimo prikaze vojnika opasane vojničkim pojasom preko tunike. Vidi u: Lindenschmit 1882, T. IV. 2, T. V. 1,2, T. VI. 1, 2.
  - [[] Grew, Griffiths 1991, str. 51; Simkins 2003, str. 24; Bishop, Coulston 2006, str. 106.
  - [[] Košćević 1991, str. 94; Sagadin 1979, str. 295.
  - [[] Feguère 2002, str. 176; Voirol 2002, str. 18; Ivčević 2004, str. 160.
  - [[] Bishop, Coulston 2006, str. 110; Voirol 2002, str. 18; Ivčević 2004, str. 160.
  - [[] Rimski vojnici na žrtveniku Domicija Ahenobarba iz 1. st. pr. Kr. nose oklop i preko njega jedan opasač. Vidi u: Bishop, Coulston 2006, str. 49, sl. 21.
  - [[] Grew, Griffiths 1991, str. 51; Simkins 2003, str. 24.
  - [[] Takav način nošenja vidljiv je na nadgrobnim spomenicima. Lindenschmit 1882, T. III. 1,2, T. IV. 2; Feguère 2002, str. 35, sl. 22.
  - [[] Grew, Griffiths 1991, str. 52; Bishop, Coulston 2006, str. 106.
  - [[] Grew, Griffiths 1991, str. 52; Košćević 1991, str. 94.

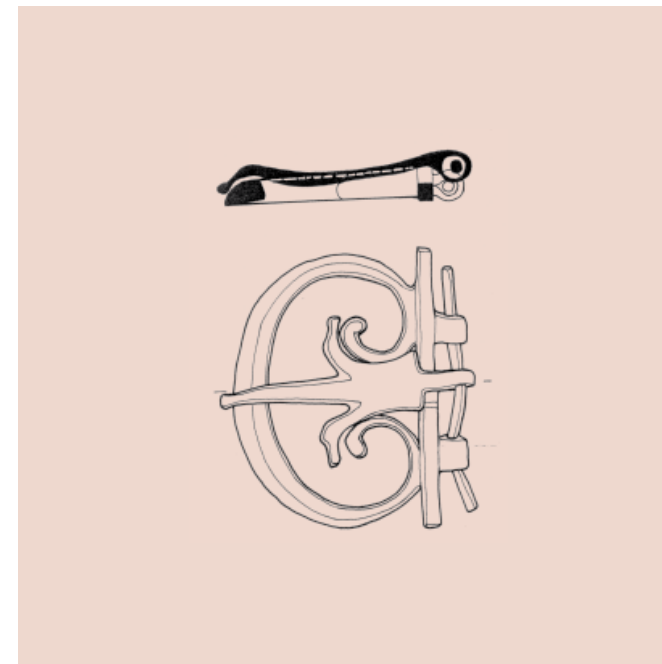
-
- [[] Oldenstein 1976, str. 212, kat. br. 971-973; Sagadin 1979, str. 313, T. 9. 14-17; Deimel 1987, str. 88, T. 74. 3,6,7; Grew, Griffiths 1991, str. 49,50, sl. 5. 6, sl. 6. 18, sl. 8. 34, sl. 9. 48, 52, sl. 11. 70, 72, sl. 12. 78, sl. 14. 100-126, sl. 15. 129-154; Košćević, 1991, str. 66, 67, T. XXXVI. 364, 365; Unz, Deschler-Erb 1997, str. 34, T. 39. 983, T. 41. 1045-54, str. 36, T. 43. 1138-1163, T. 44. 1164-1185; Bishop, Coulston 2006, str. 107, 108; Feugère 2002, str. 176, 177 Radman-Livaja 2004, str. 87, T. 35. 202-5; Ivčević 2004, str. 160, 167, 168, T. 1. 1-4.
  - [[] Delani Petronio 1954, str. 107, 108, sl. 30; Sagadin 1979, str. 313, 323, T. 9. 14 ; Unz, Dsschler-Erb 1997, str. 34, T. 41. 1050, 1051, 1053, str. 36, T. 43. 1162, T. 44. 1185; Grew, Griffiths 1991, str. 63, sl. 9. 52, str. 75, 76, sl. 15. 154.
  - [[] Deimel 1987, str. 88.
  - [[] Čest način ukrašavanja na metalnim predmetima 1. st. kojom se postizao efekt posrebreanja i za kojega Plinije navodi da je izumljen u galskim provincijama.
  - [[] Mano-Zisi 1957, str. 21, 22, T. XIII, 17, 18.
  - [[] Feguère 2002, str. 177.
  - [[] Raddatz 1956, str. 98, sl. 2; Deimel 1987, str. 88, T. 74. 3; Franzius 1999, str. 587, sl. 17. 2.

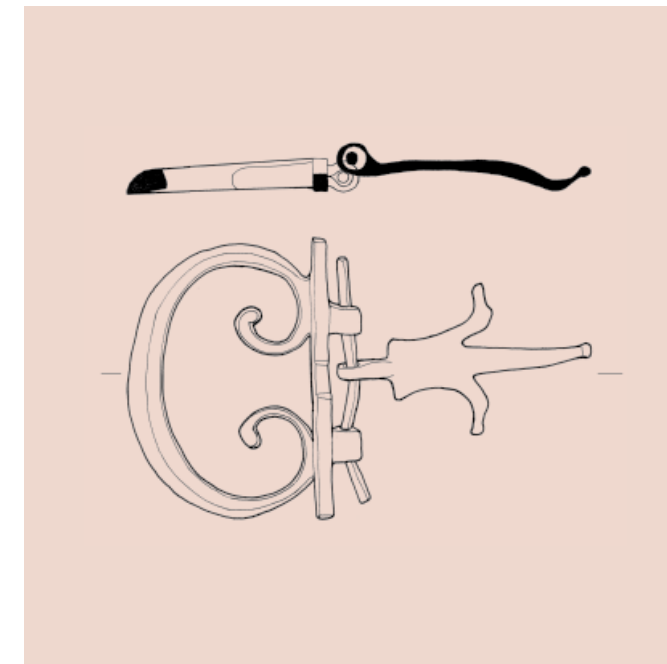
Slika 1.
(Crtež: Z. Podrug)

Slika 2.
(Crtež: Z. Podrug)

Slika 3a.
(Crtež: Z. Podrug)

Slika 3b.
(Crtež: Z. Podrug)

lepezasto se širi i blago je zaobljen, a prečke okvira također imaju spiraloidne završetke. Prostorno najbliže analogije predstavljaju nalazi iz obližnjih vojnih logora Tilurium²² i Burnum,²³ te jedan primjerak pronađen u keramičkoj ostavi u blizini antičkog grada Epidaura.²⁴ Sve su datirane u 1. stoljeće. Iz Tilurija potječu dvije tako oblikovane kopče od kojih je jedna kao i salonitanski primjerak glatkog luka, dok je druga posrebrena i ukrašena urezanim kružićima koji prate nutarnji rub luka na kojemu je radialno koncipiran štapičasti ukras. Prečka okvira ukrašena je koso urezanim crtama. S područja Panonije potječe primjerak iz Siscije datiran u 1. st.²⁵ Veći broj *cingulum* kopči koje pripadaju oblikovnoj inačici *Krempenschnallen* nalazimo u Vindonissi,²⁶ vojnom logoru iz 1. stoljeća posl. Kr. Pretežito su ukrašene punciranim biljnim i geometrijskim motivima, a zastupljena je i kopča poput salonitanske, s glatkim, neukrašenim lukom. Punciranjem izvedeni ukrasi javljaju se i na analognim kopčama iz Akvileje,²⁷ Magdalensberga,²⁸ Aislingena²⁹ i Hod Hilla.³⁰ Među raskošno rađenim primjercima ovoga oblika posebno se ističu kopče iz Tekije.³¹ Izrađene su od srebrnog lima i ukrašene reljefno iskucanim biljnim ornamentima. Datirane su se u drugu pol.

1. stoljeća. Za dataciju kopče iz Salone zanimljiva je i analogna srebrena kopča iz Kalkriesea,³² koja je pronađena zajedno s ostalim dijelovima pojasa, te dijelovima ortbanda mača tipa Mainz. Nalaz iz Kalkriesea povezuje se s porazom rimskoga vojskovođe Vara u ratu protiv germanskih plemena 9. godine posl. Kr.³³ Stoga je ovaj nalaz važan pri kronološkom određenju, budući da datira pojavu ove inačice *cingulum* kopči na sam početak 1. st. posl. Kr.

Sljedeća kopča iz Salone (kat. br. 2, sl. 2) predstavljala bi prijelazni oblik k potpuno lijevanoj kopči. Oblikom je slična navedenoj (kat. br. 1), ali se od nje razlikuje donekle robusnijom izradbom. Luk kopče je pun, lijevan, trokutasta presjeka. Elegancija oblika zadržala se samo kod unutrašnjih i vanjskih spiraloidnih završetaka koji su dodatno obrađivani kovanjem kao i kod prethodne salonitanske kopče, što je vidljivo i na analognom primjerku iz Vindonisse.³⁴ Inače, kod ove forme ti završeci nisu naknadno obrađivani kao na primjercima iz Emone,³⁵ Magdalensberga,³⁶ Vindonisse,³⁷ Aislingena,³⁸ Mainza,³⁹ Hod Hilla.⁴⁰ Ali s obzirom na sličan oblik luka, te kopče se povezuju s našom. Prema Grewu i Griffithsu obje salonitanske kopče bi u odnosu na

njihovu formu, bez obzira na način izradbe, pripadale grupi D.⁴¹

Kopča iz Salone navedena pod kat. br. 3 (sl. a, b) zanimljiva je kao primjerak s najpotpunije sačuvanim pripadajućim dijelovima. Jedino je na toj kopči sačuvan trn, i to u obliku ljiljanova cvijeta, kakav je uobičajen na kopčama ovoga tipa. To pojačava vizualni dojam koji ostavlja ova brončana kopča izrađena u tehnici lijevanja. Luk okvira s unutarnje strane završava uvijenim krajevima, a na zalemljenoj prečki spojena su dva valjkasta članka kroz koje prolazi žičana osovina. Krajevi njezine prečke nemaju spiraloidne nastavke koji se naslanjaju na luk, čime se razlikuje od prethodnih dviju kopči. Analogne primjerke nalazimo u Magdalensbergu⁴² i Mainzu,⁴³ gdje je kod obiju kopči sačuvan i istovjetan oblik trna. Slične kopče nalazimo u vojnim logorima u Tiluriju⁴⁴ i Vindonissi⁴⁵ te u Sisciji.⁴⁶

Među ovim *cingulum* kopčama iz Salone ističe se lijep primjerak ukrašen nijelom (kat. br. 4, sl. 4). Ta tehnika ukrašavanja primjenjivala se na predmetima od bakrene slitine (bronca ili mjed) koji su uglavnom bili pokositreni ili posrebreni, a rijetko na srebrnim predmetima.⁴⁷ Na takvu podlogu su se urezivale razne kombinacije biljnih i geometrijskih motiva koje su ispunjavane nijelo smjesom tamne boje, čime se postizao efekatan kontrast.⁴⁸

Tehnika je osobito bila omiljena u vrijeme cara Klaudija, a počela se primjenjivati od julijevsko-klaudijevskog pa sve do flavijevskog razdoblja, kada dolazi do opadanja primjene tog stila ukrašavanja.⁴⁹

Kopča iz Salone izrađena je u tehnici lijevanja nakon čega je njezin luk ukrašen urezanim geometrijskim motivima koji su ispunjeni nijelo smjesom. Nutarnji rub luka kopče prate ugravirani trokutići u nizu, a na vanjskom rubu sedam polukružnica sa po tri spojena kružića u svakoj. Između polukružnica smješten je po jedan trokutić. Identični ukrasni motiv s neznatnim odstupanjima nalazimo na kopči iz Hod Hilla⁵⁰ u Engleskoj, koja za razliku od salonitanske ima u unutrašnjem dijelu luka bubrezaste proboje.

Grew i Griffiths u svojem su radu prezentirali osnovne geometrijske motive kao i njihove kombinacije korištene za ukrašavanje dijelova pojasa (kopče, okovi, žabice) u nijelo tehnici na području Britanije.⁵¹ Razradili su svaki pojedini motiv, ali motiv polukrugova kojim su ukrašeni lukovi kopči iz Hod Hilla i Salone nije naznačen.⁵² Uz kopču iz Britanije pronađen je i pripadajući okov ukrašen motivom mreže i uokviren bordurom trokutića. Zbog očite podudarnosti u izgledu tih kopči, okov iz Hod Hilla mogao bi sugerirati i mogući izgled salonitanskoga, koji nije sačuvan. Motiv trokuta koji prati unutarnji luk salonitanske kopče

22 Ivčević 2004, str. 160, 168, T. 1. 3.; Šeparović 2003, str. 221, 233, T. 2. 6.

23 Nedved 1981, str. 45, 180, sl. 8. 316.

24 Dautova-Ruševljan 1971, str. 62, T. XLII. 3.

25 Koščević 2000, str. 24, 115, kat. br. 185.

26 Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 43. 1138-1142, T. 44. 1179.

27 Delani Petronio 1954, str. 107, 108, sl. 30.

28 Deimel 1987, str. 88, T. 74. 3.

29 Raddatz 1956, str. 98, sl. 2. 1.; Ulbert 1959, str. 69, T. 17. 34.

30 Grew, Griffiths 1991, str. 49, 50, sl. 15. 140.

31 Mano-Zisi 1957, str. 21, 22, T. XIII. 17, 18.

32 Franzius 1999, str. 587, sl. 17. 2.

33 Franzius 1999, str. 608; Bishop, Coulston 2006, str. 73.

34 Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, 37, T. 43. 1144.

35 Petru 1972, str. 167, T. XCIII. 26.

36 Deimel 1987, str. 88, T. 74. 6.

37 Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, 37, T. 43. 1146, 1148, 1153, T. 44. 1155-1157, 1159, 1160, 1162; Unz 1974, str. 21, 22, T. 8. 69, 74.

38 Ulbert 1959, str. 69, T. 17. 33.

39 Lindenschmit 1882, T. 5. 6.

40 Grew, Griffiths 1991, str. 49, 50, sl. 15. 140.

41 Grew, Griffiths, 1991, str. 49, 50.

42 Deimel 1987, str. 88, 74. 6.

43 Behrens 1918, str. 27, 28, sl. 8. 1.

44 Ivčević 2004, str. 160, 168, T. 1. 4.

45 Unz 1974, str. 21, T. 7. 50; Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 44. 1174.

46 Koščević 1991, str. 67, T. XXVI. 36.

47 Deschler-Erb 2000, str. 384.

48 Koščević 1997, str. 48.

49 Grew, Griffiths 1991, str. 56; Deschler-Erb 2000, str. 389, sl. 10.

50 Razlika je u motivu koji se nalazi unutar polukružnica kopče iz Hod Hilla. Vidi u: Grew, Griffiths 1991, str. 60, sl. 6. 18; Bishop, Coulston 2006, str. 108, sl. 62. 1.

51 Grew, Griffiths 1991, str. 56-60.

52 U tablici ukrasa izvedenih u nijelo tehnici nema motiva polukružnice. Grew, Griffiths 1991, str. 56, sl. 3.

Katalog

- inv. br. H 760; sl. 1; bronca, srebro; lijevanje, kovanje; 1. st., dim. 3 x 3,4 cm, kopča s polukružnim lepezasto proširenim lukom koji s nutarnje strane ima naglašen i izbočen rub koji završava uvijenim krajevima. Luk je blago zaobljen. Prečka okvira na kojoj se nalaze dva valjkasta članka po sredini je prekinuta. Krajevi prečke su spiraloidno ukrašeni i naslanjaju se na vanjski rub luka. Na luku okvira kopče vidljivi su tragovi posebrenja. Kopča je iskrivljena. Neobjavljeno. Analogije: Ivčević 2004, str. 160, 168, T. 1. 3 (Tilurium); Šeparović 2003, str. 221, 233, T. 2. 6 (Tilurium); Nedved 1981, str. 45, 180, T 8. 316 (Burnum); Dautova-Ruševljan 1971, str. 62, T. XLII. 3 (Epidaurum); Koščević 2000, str. 24, 115, kat. br. 185 (Siscia), Delani Petronio, 1954, str. 107, 108, sl. 30 (Aquileia); Mano-Zisi 1957, str. 21, 22, T. XIII. 17, 18 (Tekija); Deimel 1987, str. 88, T. 74. 3 (Magdalensberg); Behrens 1912, str. 87, sl. 3. 16 (Mainz); Lindenschmit 1882, T. 5. 13 (Mainz); Unz 1974, str. 22, T. 8. 78 (nepoznato nalazište); Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 43. 1138-1142, T. 44. 1179 (Vindonissa); Sitterding 1962, str. 42, 43, sl. 18. 1, 2 (Vindonissa); Franzius 1999, str. 587, sl. 17. 2 (Kalkriese); Grew, Griffiths 1991, str. 76, sl. 15. 140 (Hod Hill)
- inv. br. H 4843; sl. 2; bronca, lijevanje, kovanje; 1. st., dim. 3 x 3,5 cm, kopča s polukružnim lukom koji s nutarnje strane završava uvijenim krajevima od kojih jedan nedostaje. Luk je zaobljen, ima polukružna presjeka. Prečka okvira po sredini ima uleknuce za trn i na njoj se nalaze dva valjkasta članka. Krajevi prečke su spiraloidno ukrašeni i naslanjaju se na vanjski rub luka. Površina kopče je oštećena. Analogije: Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 43. 1144 (Vindonissa); Unz 1974, str. 21, 22, T. 8. 69,74 (Vindonissa); Petru 1972, str. 167, T. XCIII. 26 (Emona); Ulbert 1959, str. 69, T. 17. 8 (Aislingen); Deimel 1987, str. 88, T. 74. 6 (Magdalensberg); Lindenschmit 1882, T. 5. 6 (Mainz); Grew, Griffiths 1991, str. 49, 50, sl. 15. 142 (Hod Hill)
- inv. br. H 1225; sl. 3a, 3b; bronca, lijevanje, 1. st., dim. 3,1 x 3,7 cm, dužina trna: 3, 4 cm; kopča s polukružnim lukom koji s nutarnje strane završava uvijenim krajevima. Gornja strana luka je zaravnjena. Na prečki okvira sačuvana su dva valjkasta članka kroz koje prolazi žičana osovina na kojoj se nalazi trn u obliku ljiljanova cvijeta. Baza trna svojim je oblikom prilagođena prostoru između uvijenih krajeva. Vrh trna je povijen i zadebljan. Površina kopče je oštećena. Neobjavljeno. Analogije: Deimel 1987, str. 88, T. 74. 7 (Magdalensberg); Behrens 1918, str. 27, 28, sl. 8. 1 (Mainz); Ivčević 2004, str. 160, 168, T. 1. 4 (Tilurium); Koščević 1991, str. 67, T. XXVI. 36 (Siscia); Unz 1974, str. 21, T. 7. 50 (Vindonissa); Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 44. 1174 (Vindonissa)

- inv. br. H 2454; sl. 4; bronca, lijevanje, nijelo; 1. st., dim. 3,4 x 3,7 cm, kopča širokog polukružnog luka koji s nutarnje strane završava zadebljanim uvijenim krajevima. Luk je ukrašen nizom ugraviranih trokutića koji prate nutarnji rub, dok je vanjski ukrašen nizom od sedam ugraviranih polukrugova sa po tri spojena kružića u svakome. Između polukrugova nalazi se po jedan ugravirani trokutić. Ukrasi na luku izvorno su bili ispunjeni nijelom koji je pretežito sačuvan na vanjskom rubu. Presjek luka izduženo je trokutast. Prečka okvira je po sredini, gdje se nalazilo uleknuce za trn, oštećena. Na njoj se nalaze dva valjkasta članka. Neobjavljeno. Analogije: Grew, Griffiths 1991, str. 60, sl. 6. 18 (Hod Hill); Bushe-Fox 1949, str. 123, sl. 71 (Richborough); Die Römer 2000, str. 319, kat. br.18 a4 (Auerberg); Ritterling 1913, str. 151, T. XI. 14, 20 (Hofheim); Ulbert 1969, str. 39, T. 26, 1 (Rheingönheim); Bischof, Coulston 2006, str. 108, sl. 62. 19 (Velsen); Lindenschmit 1882, T. 5. 5 (Mainz); Sagadin 1979, str. 313, T. 9. 15 (Poetovio); Unz 1974, str. 20, T. 7. 40 (Vindonissa); Unz, Deschler-Erb 1997, str. 32-36, T. 39. 983, T. 41. 1045- 1050, T. 43. 1143 (Vindonissa)
- inv. br. H 4461; sl. 5; bronca, 1. st., dim. 3,1 x 3,4 cm, kopča s dva bubrežasta proboja u unutrašnjem otvoru polukružnog okvira. Presjek luka je trokutast. Prečka je profilirana žlijebom i na njoj su sačuvana dva valjkasta članka. Na kopči su vidljivi ostaci zelene patine. Neobjavljeno. Analogije: Sagadin, 1979, str. 313, T. 9. 14 (Poetovio); Unz, Deschler-Erb 1997, str. 36, T. 44. 1178, 1180-1184 (Vindonissa); Unz 1974, str. 21, T. 8. 54 (Vindonissa); Behrens 1912, str. 87, sl. 3. 17 (Mainz); Ulbert 1969, str. 44, T. 32. 1-4, T. 56. 1 (Rheingönheim); Grew, Griffiths 1991, str. 49, 50, sl. 15. 153-154 (Hod Hill)

Literatura

Behrens 1912
G. Behrens, *Neue Funde aus dem Kastell Mainz*, Mainzer Zeitschrift 7, Mainz 1912, 82-109.

Behrens 1918
G. Behrens, *Neue und filtere Funde aus dem Legionskastel Mainz*, Mainzer Zeitschrift 12/13, Mainz 1918, 21-66.

Bishop, Coulston 2006
M. Bishop, J.C.N. Coulston, *Roman Military Equipment*, II. ed. Oxford 2006.

Bushe-Fox 1949
J.P. Bushe-Fox, *Fourth Report on the Excavations of the Roman Fort at Richborough, Kent*, Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London, No. XVI, Oxford 1949.

Clairmont 1975
C.W. Clairmont, *Excavations at Salona, Yugoslavia, 1969-1972*, New Jersey 1975.

Dautova-Ruševljan 1971
V. Dautova-Ruševljan, *Rat, Cavtat - ostava keramike*, Arheološki pregled, Beograd 1971, 60-63.

Deimel 1987
M. Deimel, *Die Bronzekleinfunde vom Magdalensberg*, Klagenfurt 1987.

Delani Petronio 1954
M. Delani Petronio, *Fibule aquileiesi d`epoca tarda*, Aquileia nostra XXIV/XXV, Aquileia 1953/54, 97-110.

Deschler-Erb 2000
E. Deschler-Erb, *Niellierung auf Buntmetall: ein Phänomen der frühen römischen Kaiserzeit*, Kölner Jahrbuch 33, Berlin, 2000, 383-396.

Die Römer
Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer, Rosenheim 2000.

Feugère 2002
M. Feugère, *Weapons of the Romans*, Stroud 2002.

Franzius 1999
G. Franzius, *Beschläge einer Gladiusscheide und Teile eines Cingulum aus Kalkriese*, Lkr. Osnabrück, Germania 77, Frankfurt am Main 1999, 567-608.

Grew, Griffiths 1991
F. Grew, N. Griffiths, *The pre-Flavian military belt: the evidence from Britain*, Archaeologia or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity 109, London 1991, 47-84.

Ivčević 2004
S. Ivčević, *Dijelovi opreme rimskog vojnika iz Garduna*, Opuscula archaeologica 28, Zagreb 2004, 159-176.

Kliškić 2002
D. Kliškić, *Oružje i oruđe*, u: E. Marin, *Longae Saloniae*, Split 2002, 485-548 (svezak I); 217-225 (svezak II).

Koščević 1991
R. Koščević, *Antička bronca iz Siska*, Zagreb 1991.

Koščević 1997
R. Koščević, *Sitni metalni predmeti iz Siscije*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 11-12/1994-1995, Zagreb 1997, 41-62.

Koščević 2000
R. Koščević, *Arheološka zbirka Benko Horvat*, Zagreb 2000.

Lindenschmit 1870
L. Lindenschmit, *Die Alterthümer unserer Heidnischen Vorteit von Dem Römisch-Germanischen Centralmuseum in Mainz*, II Band, Mainz 1870.

Ema Višić-Ljubić
Cingulum kopče iz Salone

Lindenschmit 1882
L. Lindenschmit, *Tracht und Bewaffung des Römischen Heeres Während der Kaiserzeit*, Braunschweig 1882.

Mano-Zisi 1957
Đ. Mano-Zisi, *Nalaz iz Tekije*, Narodni muzej Beograd - Antika II, Beograd 1957.

Nedved 1981
B. Nedved, *Nakit rimskog razdoblja*, u: Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, Zadar 1981, 151-182.

Nicolay 2002
J.A.W. Nicolay, *Interpreting Roman military equipment and horse gear from not military contexts. The role of veterans*, Jahresbericht 2001, Gesellschaft pro Vindonissa, Brugg 2002, 53-66.

Petru 1972
S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in Monografije 7, Ljubljana 1972.

Raddatz 1956
K. Raddatz, *Germanische und römische Schnallen der Kaiserzeit*, Saalburg Jahrbuch 15, Frankfurt am Main 1956, 95-101.

Radman-Livaja 2004
I. Radman-Livaja, *Militaria Sisciensia - Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb 2004.

Ritterling 1913
E. Ritterling, *Das frührömische Lager bei Hofheim im Taunus*, Wiesbaden 1913.

Sagadin 1979
M. Sagadin, *Antične pasne spone in garniture v Sloveniji*, Arheološki vestnik 30, Ljubljana 1979, 294-338.

Simkins 2003
M. Simkins, *The Roman Army from Caesar to Trajan*, Man at Arms Series 46, Oxford 2003.

Sitterding 1962
M. Sitterding, *Bericht über die Flächengrabung nordwestlich des Klosterkirche*, Jahresbericht Gesellschaft Pro Vindonissa, 1961/62, Brugg 1962, 21-46.

Šeparović 2003
T. Šeparović, *Metalni nalazi*; u M. Sanader, *Tilurium-Istraživanja 1997-2001*, Zagreb 2003, 219-256.

Ulbert 1959
G. Ulbert, *Die römischen Donau-Kastelle Aislingen und Burghöfe*, Limesforschungen, Band 1, Berlin 1959.

Ulbert 1969
G. Ulbert, *Das frührömische Kastell Rheingönheim*, Limesforschungen, Band 9, Berlin 1969.

Unz 1974
Ch. Unz, *Römische Funde aus Windisch im ehemaligen Kantonalen Antiquarium Aarau*, Jahresbericht 1973, Gesellschaft pro Vindonissa, Brugg 1974, 11-42.

Unz, Deschler-Erb 1997
Ch. Unz, E. Deschler-Erb, *Katalog der Militaria aus Vindonissa*, Veröffentlichungen der Gesellschaft pro Vindonissa, Band XIV, Brugg 1997.

Voirol 2001
A. Voirol, *Etats d'armes, Les militaria d' Avenches/Aventicum*, Bulletin de l'Association Pro Aventico 42, Avenches 2000, 7-92.

Zaninović 1996
M. Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996.

Wilkes 1969
J.J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Summary

Cingulum Buckles from Salona

Key words: Salona, cingulum, cingulum buckle, hallmarking, niello, workshops, veterans

Military belt- *cingulum militare*, was the inseparable part of the equipment and valuable property of Roman soldier. It consisted of wider military belt, decorated and secured with the metal rectangular plates fastened by a D-shaped buckle. This buckle type is, because of its shape, also known as a pelta shaped *cingulum* buckle. The same as metal plates, the belt buckles were usually made of alloy copper or brass by casting or forging. Often they were tin or silver plated, and could be decorated by hammering, carving, hallmarking and inserting niello by varying different plant and geometric motifs.

Cingulum buckles as other parts of a military belt have mostly been found on the military locations from Britannia, through Germania, Raetia, Noricum, Pannonia to Maesia. They can be found along the borders of the Roman Empire where numerous castrums and castelli were situated next to the fortified Roman Limes, as well as in the areas within the borders as the Italian examples show (Herculaneum, Aquileia). Dalmatian finds also belong to this context (Salona, Tilurium, Burnum, Epidaurum).

Five buckles that typologically belong to the military belt buckles of the 1st century originate from Salona, the capital of the Roman province of Dalmatia. However, Salona buckles differ from one another whether in mode of manufacture or in decoration, so each one represents a variant of *cingulum* D-shaped buckles.

Buckle that is catalogued as no. 1 (picture 1) is made of bronze plate and it is decorated by silver coating, and by its shape it fits with the buckles that are known in literature as Krempenschalle buckle with accentuated edge. The next buckle catalogued under the catalogue number 2 (picture 2) represents the transitive type between metal sheet buckles and completely cast ones. Cast buckle cat. no. 3 (pictures 3a, 3b) differs from the two previous ones in form, since the endings of the spindle have no spiral endings. This is the only buckle that has a lily-shaped tongue preserved. Buckle decorated with niello (cat. no. 4, picture 4) is interesting because the identical concept of the decoration can be found on the buckle from the Hod Hill site in Britain. Buckle with cat. no. 5 (picture 5) is characteristic for the kidney-shaped forms within the semi-circular frame that were formed by elongating the swirl to the inner part of the bow.

These buckles could have belonged to the *cingulum* of active soldiers who performed civil duties in Salona, or to the veterans settled in the town area who carried a military belt as their private property. In that situation, military belt was a clear status symbol. Although everything leads to the conclusion that Salonitan buckles were owned by soldiers, the possibility of their civil use should not be eliminated.

It is more difficult to define a workshop that could have produced Salonitan buckles. It is a fact that similar examples appear in distant areas of the Empire and that is without doubt connected to the great fluctuation of the armies. Buckles with the identical concept of decoration from Salona (cat. no. 4, picture 4) and Hod Hill in Britain are interesting in this context. Another buckle comes from Hod Hill, which is by its form, its workmanship and decoration connected to an analogous buckle from the military camp Tilurium.

There was a workshop in Salona, the capital of the province, which produced and treated metal. It was situated between the *forum* and *curia* and it may have produced objects for military purpose that would include metal parts of the belts. Inscriptions that state their associations such as *collegium fabrum*, *collegium fabrum Veneris* and *collegium fabrum et centonariorum*, witness the existence of the craftsmen that worked with metal in Salona. The closeness of the military camps Tilurium and Burnum that were situated near Salona, should be taken into consideration when discussed about the place where buckles found in Salona could have been produced. Workshops probably existed close to the camps, as is the case with many military camps all over the Empire.

Translation: Jasminka Babić